

MURBER IBOLYA

Az 1956-os magyar menekültek Ausztriában: menekültlét és integráció

Az 1956-os magyar emigráció a második világháború utáni euro-atlanti migrációtörténelem egyik legsikeresebb és feszültségektől legkevésbé terhelt kivándorlási hulláma és integrációja volt. Noha ez a tanulmány alapvetően csak az 1956-os kivándorlók ausztriai befogadására és integrációjára koncentrálnak, mégis felvázolja azon faktorokat, azt a „hidegháborús kegyelmi állapotot”, amelynek mindez köszönhető volt.

Historiográfiai áttekintés

Az 1956-os forradalom és hatása nemcsak Magyarország történetét befolyásolta évtizedeken keresztül, jelentős hatást gyakorolt az 1950-es évek Ausztriájára és az osztrák–magyar államközi kapcsolatok alakulására is. A korszak kétoldalú kapcsolatát feldolgozó tudományos igényű munkák három nagy kérdéskör mentén csoportosíthatók. Az első csoportba tartoznak a két ország második világháború utáni kapcsolattörténetével foglalkozó munkák. Osztrák részről az első az 1980-as évek közepén jelent meg,¹ amelyet számos további feldolgozás követett,²

¹ Mlynar ZDENEK–Heinrich HANS-GEORG–Toni KOFLER–Jan STANKOVSKY (Hg.): *Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn: Sonderfall oder Modell?* Bramüller, Wien, 1985.

² Peter HASLINGER: *Hundert Jahre Nachbarschaft. Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895–1994*. Lang, Frankfurt am Main, 1995. Michael Gehler is számos munkájában foglalkozik a két ország kapcsolatával, újabban Maximilian Graf jelentet meg tanulmányokat a témakörben.

míg magyar oldalról mindenekelőtt Gecsényi Lajos publikációi emelhetők ki.³

A második, egyben legnagyobb számú és legszínesebb csoportot az 1956–1957-es menekültáradatról szóló publikációk alkotják. Már egy esztendőn belül napvilágot láttak a menekültkérdésről szóló német nyelvű kiadványok, amelyek az osztrák állam és lakosság pozitív szerepét hangsúlyozták, az osztrák imázsépítést szolgálva.⁴ Az első tudományos igényű monográfia 1959-ben jelent meg.⁵ Mindenképpen említést érdemel Hans Strotzka⁶ osztrák pszichológus a magyar menekültek lelki állapotáról és beilleszkedéséről végzett vizsgálata. Az 1980-as években három meghatározó monográfia látott napvilágot a témakörben. Két szerző, Rainer Eger⁷ és Eduard Stanek⁸ személyesen is aktívan részt vállalt a menekültkérdés megoldásában. 1981-ben új perspektívát vázolt fel a neves osztrák hadtörténész, Manfred Rachensteiner,⁹ amikor az osztrák állam és az akkor felállításra kerülő szövetségi hadsereg tevékenységét mutatta be a semlegesség és a világpolitikai történések kon-

³ A teljesség igénye nélkül: Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez. 1956. október–november. *Múltunk*, 1996/2. 157–206.; *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956–1964*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000; Ausztria. In: BÉKÉS Csaba (szerk.): *Evolúció és revolúció. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban*. 1956-os Intézet, Budapest, 2007. 207–226.; *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2007.

⁴ Lásd az Europäische Forschungsgruppe für Flüchtlingsfragen kiadványait, illetve: *Flüchtlingsland Österreich*. Salzburger Komitee für Flüchtlingshilfe. Salzburg, 1957.

⁵ Friedrich KERN: *Österreich. Offene Grenze der Menschlichkeit. Die Bewältigung des ungarischen Flüchtlingsproblems im Geiste internationaler Solidarität*. Verl. des Bundesministeriums für Inneres., Wien, 1959.

⁶ Hans HOFF–Hans STROTZKA: *Die psychohygienische Betreuung ungarischer Neuflüchtlinge in Österreich 1956–58*. Wien, 1958.

⁷ Rainer EGER: *Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des Ungarnaufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968. Ein Vergleich*. Herold, Wien, 1981.

⁸ Eduard STANEK: *Verfolgt, Verjagt, Vertrieben. Flüchtlinge in Österreich*. Europa-Verlag, Wien, 1985.

⁹ Manfred RAUCHENSTEINER: *Spätherbst. Die Neutralität auf dem Prüfstand*. Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1981.

textusában. Az 1990-es években elsősorban szakdolgozatok¹⁰ elemezték a magyar események ausztriai következményeit, több második generációs magyar is foglalkozott a témával családi érintettség révén. Brigitte Zierer¹¹ a magyar menekültkérdés ausztriai médiavisszhangját dolgozta fel, egy 1999-ben kiadott dokumentumkötet pedig a burgenlandi főiskola hallgatóinak projekteredményeit összegezte a magyar menekültek támogatására indított osztrák segélyakciókról.¹² 1956 katonapolitikai vetületei iránt az ezredfordulót követően nőtt meg a szakmai érdeklődés: 2003-ban látott napvilágot az első olyan összefoglaló kötet, amely az osztrák és a magyar események egymásra gyakorolt hatásait és azok nemzetközi összefüggéseit elemezte,¹³ amelyet az 1955-ös államszerződés után újjászerveződő osztrák hadsereg 1956-os szerepét bemutató kötetek sora követett.¹⁴

Az 50. évforduló kapcsán számos osztrák konferencia, kiállítás, tanulmánykötet, monográfia foglalkozott a két ország egymásra gyakorolt hatásával, illetve több német nyelvű monográfiát és tanulmánykötetet is kiadtak a magyar forradalom eseményeiről,¹⁵ valamint a magyar forradalom és menekült-

¹⁰ Többek között Szilvia DROPPA: *Identitätsentwicklung, Traumaverarbeitung und PTSD der 1956er ungarischen Emigranten*. Szakdolgozat. Wien, 1999; Maria JENEY: *Die ungarische Revolution 1956*. Szakdolgozat. Wien, 1998; Andreas WENNINGER: *Ungarische Emigration 1956. Ungarische Flüchtlinge in Österreich*. Szakdolgozat. Wien, 1997.

¹¹ Brigitta ZIERER: *Politische Flüchtlinge in österreichischen Printmedien. Abhandlung zu Flüchtlingsfragen*. Braumüller, Wien, 1998.

¹² *1956 und Burgenland: Berichte über die Hilfsaktionen für ungarische Flüchtlinge*. Eine Dokumentation von Studenten des Fachhochschul-Studienganges „Internationale Wirtschaftsbeziehungen“. Amt d. Burgenländ. Landesregierung, Eisenstadt, 1999.

¹³ Erwin A. SCHMIDL (Hg.): *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich*. Böhlau, Wien, 2003.

¹⁴ Hubert SPECKNER: *Von drüben. Die Flüchtlingshilfe des Österreichischen Bundesheeres in den Jahren 1956 bis 1999*. Bundesministerium für Landesverteidigung, Wien, 2006; Wolfgang ETSCHMANN–Tamara SCHEER–Erwin A. SCHMIDL (Hg.): *An der Grenze. Der erste Einrückungstermin des Bundesheeres und der Einsatz während der Ungarnkrise 1956*. Vehling, Graz, 2006; *Panzerlärm an Österreichs Grenze... Der Grenzsicherungseinsatz des Österreichischen Bundesheeres 1956*. Heeresgeschichtliches Museum, Wien, 2007.

¹⁵ Többek között Paul LENDVAI: *Der Ungarn-Aufstand 1956. Eine Revolution und ihre Folgen*. Bertelsmann, München, 2006; György DALOS: *Der Aufstand in Ungarn*. Beck, München, 2006.

áradat hatásairól.¹⁶ Továbbá két olyan monográfia is megjelent az 50. évforduló emlékére osztrák szerzőktől,¹⁷ amelyek oral history interjúk és levéltári dokumentumok segítségével mutatják be a menekülés, az ausztriai megérkezés, illetve beilleszkedés nehézségeit és örömeit. 2010-ben jelent meg Georg Kastner osztrák történész monográfiája az ENSZ „magyarkérdésének” történetéről.¹⁸

A magyar történeti kutatás az osztrák kollégákéhoz képest – éppen az események természetéből és a politikai-történeti szituációból adódóan – egy bő évtizeddel később fordult az 1956-os magyar menekültkérdés vizsgálata felé. A nyugati magyar politikai emigrációról szóló, rendszerváltás előtti két alapmunka tárgyalta, bár különböző mélységben, az „1956-osok” történetét.¹⁹ Az első magyar nyelvű összefoglaló monográfiát 1956-osztrák és magyar összefüggéseiről Soós Katalin jelentette meg 1999-ben, amelyben méltatta az osztrák állam és lakosság segítségnyújtását, illetve bemutatta az ENSZ „magyarkérdését”.²⁰ Azóta számos magyar diplomamunka és disszertáció foglalkozott a magyar forradalom és a menekültkérdés összefüggéseivel.²¹ A másik szintézisre törekvő kétnyelvű monográfia Murber

¹⁶ Ibolya MURBER–Zoltán FÓNAGY (Hg.): *Die ungarische Revolution und Österreich 1956*. Czernin, Wien, 2006; Ibolya MURBER–Gerhard WANNER: *Europäische Aspekte zur ungarischen Revolution 1956*. Rheticus-Ges., Feldkirch, 2006.

¹⁷ Engelke EDDA: *„Einem besseren Leben entgegen?“ Ungarische Flüchtlinge 1956 in Steiermark*. Studien Verlag, Innsbruck, 2006; Marta S. HALPERT: *Gegangen und geblieben. Ungarn 1956*. Molden, Wien, 2006.

¹⁸ Georg KASTNER: *Ungarn 1956 vor der UNO*. Studien Verlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 2010.

¹⁹ NAGY Kázmér: *Elveszett alkotmány. A magyar politikai emigráció 1945–57*. Budapest, 1984; BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–85*. Európa, Budapest, 1989.

²⁰ Soós Katalin: *1956 és Ausztria*. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1999.

²¹ Többek között SZENTESI Renáta: *Az 1956-os magyar forradalom fogadtatása a semleges Ausztriában*. Szakdolgozat. Pécs, 2000; CSERESNYÉS Ferenc: *56-osok a vasfüggönyön túl. Magyarországi menekültek Ausztriában és Németországban 1956–61*. Disszertáció. Pécs, 1998; MURBER Ibolya: *Magyar menekültek Vorarlbergben*. Szakdolgozat. Pécs, 2001; MURBER Ibolya: *Az 1956-os magyar forradalom következményei Ausztriában, Liechtensteinben, Svájcban és a „keleti blokk” országaiban*. Disszertáció. Budapest, 2005.

Ibolya²² neve alatt jelent meg 2002-ben, amelyben a szerző a menekültek magyarországi előtörténete és ausztriai története mellett bemutatta a mindennapi menekütlétet is. Az ENSZ és a Menekültügyi Főbiztosság tevékenységéről az utóbbi években több tanulmányt jelentetett meg Kecskés D. Gusztáv.²³

A harmadik – egyben legkevésbé feldolgozott – témakör az Ausztriában maradt menekültek beilleszkedése, integrációja és végleges asszimilációja köré épül. Szépfalusi István, Ausztriában 1955-től élő evangélikus lelkész számos munkájában foglalkozott a magyar kisebbség, ennél fogva az 1956-os magyarok történetével, beilleszkedési stratégiáival és nehézségeivel.²⁴ Míg Ernő Deák osztrák történész, aki 1956-ban hagyta el Magyarországot, részletesen írt a fiatal magyar menekültek beilleszkedéséről, illetve összefoglalta az Ausztriában 1956 után működött magyar nyelvű gimnáziumok történetét is.²⁵ Megemlíthető még Györffy László interjúkötete is, amelyben különböző 1945 utáni integrációs, asszimilációs modelleket ismerhetünk meg,²⁶ illetve egy, a Salzburgban maradt magyarok integrációjával foglalkozó tanulmány.²⁷

Sajátos jelenség, hogy amíg az 50. évforduló kapcsán egyértelmű volt az osztrák–magyar közös megemlékezés konferenciák, kiállítások és tanulmánykötetek formájában, addig tíz évvel később, 2016-ban nincs intenzív együttműködés: Ausztria és Magyarország is külön-külön emlékezik 1956-ra és annak

²² Ibolya MURBER: *Flucht in den Westen 1956. Ungarnflüchtlinge in Österreich (Vorarlberg) und Liechtenstein. Magyar menekültek Ausztriában (Vorarlberg) és Liechtensteinben 1956.* Rheticus-Ges., Feldkirch, 2002.

²³ KECSKÉS D. Gusztáv: Menekültdráma és szolidaritás. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának helyettese az 1956-os magyar menekültválság első heteiről. *Múltunk*, 2015/4. 190–214; Pénzgyűjtés és propaganda. Az ENSZ intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében. *Századok*, 2012/1. 109–145.

²⁴ Többek között SZÉPFALUSI István: *Lássátok, halljátok egymást!* Magvető, Budapest, 1992.

²⁵ DEÁK Ernő: *Magyar középiskolák Ausztriában 1956 után.* Magyarok Világszövetsége, Budapest, 1998.

²⁶ GYÖRFFY László: *Tirol-i muskátli magyar erkélyeken. Huszonegy beszélgetés nyugati magyarokkal.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1998.

²⁷ ERDŐS Kristóf: „Együtt voltunk...” Magyarok Salzburgban 1956–1990. *Modern Magyarország*, 2012/1. 167–201.

közös száaira. Továbbá megállapítható, hogy az utóbbi évtizedekben az „1956-os kutatásoknak” és fokozottan a migrációs következmények vizsgálatának szezonális konjunktúra-időszakai vannak, mégpedig a kerek évfordulókhoz kapcsolódóan és egyre kisebb intenzitással.

Az ország elhagyásának feltételei, okai

Az 1956-os őszi események következtében az országot elhagyó személyek pontos számának rekonstruálására ma már nincs lehetőség, ami több okra is visszavezethető. Egyrészt az Ausztriába és időbeli késéssel Jugoszláviába érkezett hatalmas embertömeg adminisztrációs-regisztrációs nehézségeit kell megemlíteni. Másrészt a határt átlépő magyarok a hivatalos szervektől való félelmükben gyakran kerülték a hivatalos számbavételt. Továbbá a különböző nemzetközi szervezetek, mint az ENSZ vagy a Nemzetközi Vöröskereszt, illetve a különböző hivatalok, mint az osztrák belügyminisztérium szervei,²⁸ vagy a magyar Központi Statisztikai Hivatal,²⁹ eltérő forrásokra támaszkodva, eltérő módszerekkel igyekeztek megbecsülni a Magyarországot elhagyó és Ausztriába/Jugoszláviába érkező személyek számát. Egy középértéket alapul véve, illetve a regisztráció nélkül Ausztriába érkezetteket is beleszámítva 1956–1957 fordulóján megközelítőleg 185-190 ezren kaptak Ausztriában és közel 20 ezren Jugoszláviában³⁰ politikai menedéj jogot, ami az akkori magyar lakosság 2%-át tette ki. Nyilván nem lehetséges egyetlen ok eredőjeként egy ilyen méretű migrációs hullámot elemezni. Egy soktényezős ok-okozati

²⁸ Az osztrák belügyminisztérium által kiadott „Információs lapok” (*Information*) alapján 1956. október 28. és 1959. február 1. között 180 461 magyart regisztráltak Ausztriában.

²⁹ A KSH (Központi Statisztikai Hivatal) „Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai” című statisztikai jelentése 151 731 külföldre távozott személy adatait dolgozta fel, de az ENSZ adataira hivatkozva 193 885 menekülttel számolt.

³⁰ MURBER Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv–magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés. *Limes*, 2006/3. 73.

összefüggés kontextusába ágyazódó, komplex jelenségről volt szó. Az országot elhagyni kívánók egyedi szándéka mellett meg kell vizsgálni a menekülés lehetséges útvonalait, azaz a vasfüggöny korabeli átjárhatóságát, továbbá a tranzit-, illetve célországok befogadási hajlandóságát is.

A Sztálin halálát követő enyhülési folyamat Közép-Európában is érezte a hatását. 1955-ben az osztrák–magyar viszonylatban is lassú, közeledést jelző változások indultak meg.³¹ Ausztria tíz évig tartó négyhatalmi megszállása az 1955. május 15-én aláírt államszerződéssel megszűnt, az osztrák parlament 1955. október 26-án ratifikálta az örökös semlegességet. Magyarország attól kezdődően 354 km hosszú közös határral rendelkezett egy szuverén, demokratikus, nyugati orientációjú és semleges országgal. A magyar lakosság reakciója sem maradt el: 1955 második felétől a „határsértők” száma megnőtt a nyugati határon.³² Az enyhülési folyamat hozadékaként 1955. december 14-én Ausztria, Magyarország és több más szocialista ország az ENSZ tagja lett. Az új moszkvai külpolitikai irányvonalnak megfelelően Budapest feladatává vált a kapcsolatok javítása a szomszédos „semleges” országokkal, nemcsak Ausztriával, hanem Jugoszláviával is. A diplomáciai, kereskedelmi és kulturális egyezmények, illetve a közlekedési feltételek javulása mellett 1956 tavaszán megkezdődött a technikai határzár lebontása, amiről a minisztertanács 1956. május 8-án hozott határozatot. Természetesen nem a határőrizet megszüntetéséről, hanem hatékonyabb technikai eszközökkel történő modernizálásról döntöttek.³³ A nyár végére a „vasfüggöny” fel számolása véget ért, azonban az új határvédelem kiépítésére már nem került sor 1956 folyamán. A műszaki zár eltávolítását

³¹ Erről bővebben lásd GECSÉNYI Lajos: *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2007. 30–38.

³² A Belügyminisztérium előterjesztése az MDP Politikai Bizottságához a nyugati határszakasz őrizetének megerősítéséről. 1955. május 31. GECSÉNYI Lajos: I. m. 237–239.

³³ Az MDP Politikai Bizottságának határozata a Magyar Népköztársaság nyugati határszakaszának megerősítéséről. 1956. május 31. GECSÉNYI Lajos: I. m. 323–327.

követő hónapokban háromszorosára nőtt az illegális határátlépések száma.³⁴ 1956 késő őszen a technikai határzár hiánya, illetve a határőrség kezdeti működésképtelensége, valamint „jóindulatú” hozzáállása tette lehetővé a több mint 200 ezer ember kivándorlását.

Az 1956-os tömeges kivándorláshoz szükség volt az országot elhagyni kívánó személyekre is. Ők az ország különböző településeiről származtak, egymástól függetlenül, de egy rövid időre, egy tömeg szerves részeként hagyták el otthonaikat. Távozásuk sajátos űrt hagyott az itthon maradottak társadalmában és emlékezetében, miközben a távozók élete is radikálisan megváltozott. A távozók, akik egyszer az 1945-ös, majd az 1948-as „rendszerátalakítások” következtében új eszmék alapján új életet kezdtek, 1956-ban ismételten egy új eszmerendszerbe beilleszkedve, egy új országban fogtak hozzá egzisztenciájuk újbóli megteremtéséhez. A menekülsorsok rövid néhány hónap erejéig összefonódtak a néhány naptól néhány hónapig terjedő ausztriai menekültélet idején, majd többségük szétszóródott a szélrózsa különböző irányába. A Magyarországot elhagyó népesség 1956 előtti mobilitása beleilleszkedett a magyar társadalom egészére jellemző 1945 utáni migrációs folyamatokba, nem tért el az országos folyamatoktól, ám 1956 őszén kiszakadtak korábbi társadalmi környezetükből. A magyar társadalmat a második világháborút követően egy migrációs „boom”, egy komplex társadalmi és területi mobilitás alakította, amit egyrészt a politikai kényszerek (kitelepítés, lakosságcsere), másrészt a gazdasági kényszerek (erőteljes iparosítás, kollektivizálás) határoztak meg. Az egykori menekültekkel készített interjúkból kimutatható, hogy azoknak sem volt könnyebb az újabb migrációs döntés meghozatala, akik nem először hagyták el otthonukat, rokonaikat, ismerőseiket, hiszen a „haza elhagyásához nem lehet hozzászokni”.³⁵ Tehát 1956–1957-ben nem a „vándormadarak”, a korábbi életében mobilabb népesség

³⁴ 1956. május: 127, június: 203, július: 201, augusztus 375. In: BOTTLIK József: A vasfüggöny árnyékában a határ két oldalán (1. rész) Nyugat-Magyarország és az Őrvidék 1945–1956–1989. *Valóság*, 2015/2. 39.

³⁵ Interjú: Feldkirch, 2000. október 13. és 28. Készítette: Murber Ibolya.

hagyta el elsősorban hazáját, hanem azok, akik számára az országhatár átjárhatóvá válása és a Nyugatra távozás ad hoc lehetősége több pozitív hozadékkal kecsegtetett, mint negatívval.

A menekültek három fő motívum alapján hozták meg a migrációs döntést; a politikai, a gazdasági és a személyes-magánéleti összetevők egyénenként eltérő erősséggel jelentkeztek.³⁶ A forradalom következtében átjárhatóvá vált határokkal megnyílt az ismeretlen és vágyott „arany Nyugat” megismerésének lehetősége, így a diktatúra taszító faktorai mellett a „Nyugat” által kínált valós vagy vélt vonzerők miatt is sokan keltek útra. Puja Frigyes bécsi magyar követ megfogalmazásában: „a menekültek nagy része azért jött, mert azt hallotta, hogy Nyugaton minden munkát jól megfizetnek, fél év alatt autót, motort vehetnek”.³⁷ A menekültekkel készített életútinterjúk is jól példázzák, hogy az emigrációs okoknál nem lehet kizárólagosnak tekinteni a politikai és/vagy gazdasági motiváltságot. A migrációs döntésben meghatározó szereppel bírtak a személyes indíttatású, pozitív, illetve negatív okok, a pszichológiai és a kulturális tőke, a személyes kapcsolatrendszer, továbbá a családi-baráti kötődések is. A taszító hatások tekintetében is gyakran szerepet játszott a családi, személyes kapcsolatok minősége és alakulása. Nem egy menekülttörténet középpontjában állt tönkrement házasság, ahol a feleség vagy a férj nemcsak az országból, a kapcsolatból is „menekült”. A külföldön élő rokonok, ismerősök, akik segíthettek az új egzisztencia felépítésében, vonzerőt jelentettek. Az „egy ismerősöm segített” félmondat sok egykori menekült visszaemlékezésének része. Egy egykori menekült szívesen emlékszik vissza „Dezső bácsira és Mariska néniére”, akik Bécsben szállást adtak neki, és étkezését biztosították az első hónapokban. Dezső bácsi a menekült édesapjának katonatársa volt még a Monarchia közös hadseregében, és együtt szolgáltak Linzben az első világháború idején.³⁸ A menekültek társadalomtörténeti elemzése alapján egyértelműen megállapítható,

³⁶ MURBER Ibolya: *Flucht in den Westen 1956*. I. m. 177–179.

³⁷ MNL OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) XIX-J-1-j-Ausztria-20/f-0069/2/1957. 41. doboz.

³⁸ Interjú: Hohenems, 2000. december 15. Készítette: Murber Ibolya.

hogy az országot legnagyobb tömegben fiatal, ipari munkás, nem házas férfiak hagyták el. 1956–1957 fordulóján tehát elsősorban a rendszer „kedvezményezettjei”, és nem az üldözöttjei menekültek el. Éppen az 1948 után szocializálódott korosztály vált mind a forradalmi események (aktív ellenállás), mind a kivándorlás (passzív ellenállás) legaktívabb résztvevőjévé.³⁹

A kivándorlás harmadik szükséges faktora a célország befogadó közege volt. 1945 után Ausztria lakosságához képest igen nagyszámú menekültnek, hontalannak, megközelítőleg másfél millió személynek biztosított otthont. 1956-ban a nagyarányú kivándorlás és állampolgárság-adományozás ellenére még közel 127 ezer nem osztrák állampolgárságú személy élt táborokban.⁴⁰ Az osztrák politikai vezetés tehát jól tudta, hogy mit jelent egy ilyen méretű menekülttömeg befogadása és ellátása. Az osztrák gazdaság – főként a Marshall-terv keretében nyújtott amerikai tőkeinjekció eredményeképpen – ugyan talpra állt, ám az osztrák életszínvonal még nem sokkal haladta meg a magyart. A forradalom híre Ausztriát, ahogy az egész világot, felkészületlenül érte, de földrajzi helyzete miatt egyértelművé vált érintettsége, így gyors és többnyire ad hoc jellegű megoldásokat kellett találnia. A döntésekben a vezérfonalat mindvégig az osztrák közjogi helyzetet meghatározó semlegesség kérdése és tartalommal való megtöltése jelentette. Az 1956-os magyar forradalommal és a menekültkérdéssel kapcsolatban megfogalmazott álláspont volt az osztrák semlegesség első erőpróbája és ezáltal alakítója.

Mi készítette Bécset arra, hogy menedékjogot biztosítson a közel 190 ezres embertömegnek?⁴¹ Az osztrák politikai vezetés 1955-ben a „svájci típusú” semlegességet tekintette irányadó-

³⁹ MURBER Ibolya: Arcok a tömegből. Az ötvenhatos magyar menekültek társadalomstatisztikai vizsgálata. In: JANKOVICS József–NYERGES Judit (szerk.): *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai*. II. kötet. Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 2004. 964.

⁴⁰ Franz GRUBHOFFER: Der Beitrag Österreichs und des Auslandes für die Ungarnhilfe. *Integration, Bulletin International*. 1957/2. 83.

⁴¹ Erről bővebben: Ibolya MURBER: Die österreichische Bundesregierung. Maßnahmen zur ungarischen Revolution und Flüchtlingsfrage 1956. In: Ibolya MURBER–Gerhard WANNER (Hg.): *Europäische Aspekte*. I. m. 51–79.

nak, amelynek egyik alapelve a karitatív segítségnyújtás volt. Ezért a semlegesség fogalmával összefonódtak bizonyos erkölcsi kötelezettségek is. Az osztrák nemzetiszocialista múlttal való szembenézés 1945 után, bel- és külföldön egyaránt, elmaradt; az ország 1955-ben a német (náci) imperializmus „első áldozataként” nyerte vissza teljes függetlenségét. Az új, osztrák demokratikus politikai elit egyaránt elhatárolódott a dollfussi autoriter és a náci múltjától, elutasította az őt „kényszerítő” hatalom „bűneit”. Saját érintettségét is palástolandó, igyekezett diktatúraellenes, a hidegháború logikájának megfelelően kommunizmusellenes képet konstruálni. A magyar menekültek megsegítése kedvező lehetőséget teremtett egy új pozitív imázs felépítéséhez. Ez alapozta meg a külvilág felé az új és szimpatikus „Ausztria-képet”.⁴²

Ausztria a bipoláris világrend határán – annak minden előnyével és hátrányával – 1955-ben visszanyerte függetlenségét. Ebből kifolyólag a Szovjetunióval – mint az önállóságot garantáló egyik nagyhatalommal – is a jó viszony megőrzését és ápolását szorgalmazta. A Ballhausplatz két pólus közötti egyensúlyra való törekvését fejezte ki a szovjet kormánynak címzett, az 1956. október 28-ai minisztertanácsi ülésen megfogalmazott felhívása is. Ebben Ausztria felszólította – legelső országgként – egyik korábbi megszálló hatalmát, hogy „hasson oda, hogy a harci eseményeket állítsák le és a vérontással hagyjanak fel”.⁴³ Az osztrák semlegesség ilyen bátor hangnemű megnyilatkozására a következő évtizedekben, még 1968 kapcsán sem került sor. 1956-ot követően az osztrák vezetés tiszteletben tartotta a szovjet érdekeket, illetve a semlegesség és a „nyugatbarátság” (prowestlich) fogalmát az „önkéntes visszafogottság” keretei között értelmezte.

⁴² MURBER Ibolya: Magyar menekültek Ausztriában 1956 után. In: NÉMETH István–FIZIKER Róbert (szerk.): *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 458.

⁴³ ÖStA (Österreichisches Staatsarchiv) AdR (Archiv der Republik) BKA (Bundeskanzleramt) MRP (Ministerratsprotokolle) Raab II. 28. Oktober 1956. Magyarul: Az osztrák kormány felhívása a Szovjetunió kormányához a magyarországi forradalmi eseményekkel kapcsolatban. Bécs, 1956. október 28. In: Lajos GECSÉNYI: I. m. 29.

Ugyanezen a rendkívüli minisztertanácsi ülésen Oskar Helmer belügyminiszter még azzal számolt, hogy legfeljebb 10 ezer magyar fog menedékjogért folyamodni. Ehhez igazították az előkészületeket, így a november 4-e után megindult menekültáradat felkészületlenül érte nyugati szomszédunkat. Mivel az addig Ausztriába érkezett magyaroknak a csoporthoz tartozásuk alapján biztosították a politikai menedékjogot, az 1951-es genfi menekültkonvenciónak megfelelően nem zárhatták le egyszerűen a határt a többiek előtt.

A politikai vezetést is meglepte az osztrák lakosság nagyfokú együttérzése a magyar forradalommal, és a menekültek segélyezésében tanúsított segítőkészsége is. A hidegháborús kommunizmusellenesség „átvétele” nem okozott nehézséget az osztrák lakosság számára. Az antikommunizmus ugyanis – amit elsősorban a konzervatív jobboldal képviselt a szociáldemokrata ausztromarxizmussal szemben – már a két világháború közötti osztrák társadalmat is erősen áthatotta, majd az Anschluss után a náci antikommunizmus formájában élt tovább. Ausztria a második világháború után négyhatalmi megszállás alá került; így a korábbi szovjet zónában élők nagyon is jól tudták, mit jelent a szovjet megszállás. Az osztrák média rendre a „kommunizmus ellen küzdő szabadságharcosokról” beszélt, ami tovább növelte a lakosság együttérzését és szimpátiáját a menekültek iránt.

Az a felnőtt generáció, amely adományaival a magyar menekültek segítségére sietett, saját bőrén is megtapasztalta a világháború borzalmait. Az osztrák lakosság bőkezűségében minden bizonnyal jelentős szerepet játszott a nyugati szövetségesektől, mindenekelőtt az Egyesült Államoktól a „Marshall-terv” keretében kapott gazdasági segítség is, amelyért az osztrák nép valóban hálás volt. A lekötelezettségét ekkor 1956-ban a gyengébb, rászorultabb megsegítésével rőtta le: az „erősebb” pozíciójából nyújtott segítség növeli az önbizalmat és erősíti az adományozó pozitív önképét.

Az államhatár magyar oldalát hetekig a fejetlenség, a központi instrukciók hiánya, míg az osztrák oldalt a szervezettség és a biztonság demonstrálása jellemezte. Az osztrák kormány

és a hatóságok az alkotmány és a nemzetközi jog előírásait betartva törekedtek a magyar oldalról érkező kihívásokra adekvát válaszokat adni. Az osztrák hadsereg újjászervezése éppen folyamatban volt, október közepén vonult be az első 12 ezer újonc. Az Államszerződés és az örökös semlegesség értelmében az ország szuverenitásának és lakosságának megóvása volt az elsődleges feladatuk. Az 1956. október 24-i minisztertanácsi válságülésein Helmer belügyminiszter kifejtette, hogy a legfontosabb feladat a határvédelem megerősítése és a határ menti lakosság megvédése a „kellemetlen meglepetésektől”. Ennek értelmében október 25-től riadókészültséget rendeltek el – közel háromezer katonával – a magyar határ mentén. Október 28-án Burgenlandot zárt zónává nyilvánították, a belépést még a lakosság számára is külön engedélyhez kötötték. Ugyanaznap Ferdinand Graf hadügyminiszter löparancsot rendelt el a fegyverrel érkezőkkel szemben, ugyanakkor nem tartották reális veszélynek, hogy a Vörös Hadsereg átlépi az osztrák–magyar határt. A határvédelem megerősítése, a riadókészültség elrendelése kettős célt szolgált. Egyrészt a semlegesség és területi integritás védelmét demonstrálta: egy, az 1938-ashoz hasonló katonai ellenállás nélküli bevonulást mindenképpen el kívántak kerülni, másrészt a lakosság megnyugtatót is szolgált. November 4-ét követően a hangsúly eltolódott. A határvédelem mellett az osztrák hadsereg egyre inkább humanitárius tevékenységet folytatott. A menekültekkel kapcsolatos hatósági feladatok segítése mellett részt vállalt a menekültek szállításában, sőt ideiglenesen a menekültek rendelkezésére bocsátották a riadókészültség miatt üressé vált laktanyákat is.⁴⁴

Az ország elhagyásának körülményei és az ausztriai fogadtatás

A magyar menekültek három, egymástól eltérő időpont és létszám alapján élesen elkülönülő szakaszban érkeztek Ausztriába.

⁴⁴ Részletesen az osztrák határintézkedésekről lásd Ibolya MURBER: *Die österreichische Bundesregierung*. I. m. 52–57; Wolfgang ETSCHMANN–Tamara SCHEER–A. Erwin SCHMIDL (Hg.): *An der Grenze*. I. m. 126–166.

A tendenciák változása összefüggött egyrészt a forradalom és az azt követő megtorló intézkedések hatásaival, másrészt a határ nyitottságával. A menekülthullám első szakasza 1956. november 3-ig tartott, ami a forradalom felfelé ívelő ágával esett egybe. Közel 1000 menedékjogot kérő személy lépte át ekkor az osztrák–magyar határt. Köztük 120 egykori kommunista pártfunkcionárius és államvédelmis kért és kapott ekkor családjával menedékjogot,⁴⁵ közülük kerültek ki az első repatriálók. A többség azonban már ekkor is egy jobb élet reményében hagyta el hazáját. Az ekkor érkezők csoporthoz tartozásuk alapján, politikai hovatartozásuktól függetlenül megkapták az 1951-es menekültkonvenció alapján a politikai menedékjogot. Györffy László egyik interjúalanyát 1949-ben, katonaiskolás korában kémkedés gyanújával letartóztatták. 1956. november végén hagyta el Magyarországot, az osztrák hatóságok fogházba vitték, mert információjuk szerint ÁVH-tiszt volt. Majd „ÁVH-s” múltja miatt kiutasították, de a menekültkonvenció egyik fontos alapelve, a non-refoulement⁴⁶ alapján lehetőséget kapott arra, hogy az általa választott új hazában, az Egyesült Államokban telepedjen le.⁴⁷

A következő szakasz, amelynek során a legtöbb menekült érkezett, a második szovjet katonai intervenciótól 1957. január közepéig, az osztrák–magyar határ lezárásáig tartott. A menekültáradat csúcspontja november 23-án volt, amikor 8537 fő lépte át a határt. Mivel a Kádár-kormány 1956. november–december folyamán hatalmának megerősítésére, a belső konszolidációra koncentrált, a menekülők 1957. januárig jelentősebb kockázat nélkül léphették át az országhatárt. A menekülthullám harmadik szakasza 1957. januárban kezdődött, amikortól a magyar oldalon megerősítették a határőrizetet, megkezdődött a technikai határzár, a „vasfüggöny” ismételt felállítása. Erre reagálva 1957. január 14-én az osztrák belügyminiszter is bejelentette az osztrák határ ismételt lezárását. Ami elméletben

⁴⁵ Eduard STANEK: I. m. 60.

⁴⁶ A menekülteket csak a legkülönlegesebb esetben lehet hazájukba visszaküldeni.

⁴⁷ GYÖRFFY László: I. m. 56–64.

azt jelentette, hogy ezután csak hivatalos papírral és beutazási vízummal lehetett volna Ausztria területére lépni. A gyakorlatban 1957. május végéig még további 4457 magyar hagyta el az országot a nyugati határon keresztül.⁴⁸

Az osztrák–magyar államhatár 354 km hosszú, a határ északi és déli végpontja között légvonalban 160 km a távolság. A menekültek nagyobb része a határ északi szakaszán hagyta el az országot. A határőrizet szigorodása miatt gyakran éjszaka közelítették meg a határt, a tél beköszöntével éjjel akár -20°C -os hideg sem volt ritka. Az első osztrák kistelepülések, amelyekkel a magyarok nagyobb hányada találkozott, Pamhagen, Wallern, Tadten és Andau voltak. Andau emblemikus szerephez jutott, mivel a falu közelében volt a Hansági-főcsatorna egyik kis fahídja,⁴⁹ amely a menekülők jelentős részének a szabadságba vezető utat jelentette. J. A. Michener amerikai író regényében mesélte el, hogy 1956 végén hogyan segítette ő és még sok segítőkész önkéntes a határ menti földeken és mocsarakon keresztül a járható utat kereső magyarokat.⁵⁰

Amikor a határátkelés veszélyesebbé vált, a menekülőket a még biztonságosnak mondható utakat ismerők igazították el. Az egykori menekültekkel készített interjúk alapján a titkos információk áramlása a földrajzi távolság és a titkosság ellenére is intenzív volt. A budapesti Csepel Autógyár dolgozói tudták, hogy a győri vagon- és gépgyárban ki az, aki segíteni tud a határátlépésnél.⁵¹ 1957. első hónapjaiban, az osztrák határ hivatalos lezárását követően, néhány, az akkori szóhasználatnál „határvezetőt” (embercsempészt) fogtak el az osztrák határőrök, és nem engedélyezett határátlépésért megbüntették őket.⁵² Több esetben diplomáciai jegyzékváltásra is sor került az

⁴⁸VLA VLR Abt. Ia. SCH 106. ZI. 5/2-12. az Ungarisches Flüchtlingshilfdienst jelentései alapján.

⁴⁹ 1956. november 21-én az oroszoknak sikerült felrobbantaniuk a hidat, amelyet később három osztrák egyetemista újjáépített.

⁵⁰ James. A. MICHENER: *A híd Andaunál*. Flitter Gmk., h. n., 1994.

⁵¹ Interjú: Hohenems, 2000. december 15. Készítette: Murber Ibolya.

⁵² VLA (Vorarlberger Landesarchiv) VLR (Vorarlberger Landesregierung) Abt. (Abteilung) I. a. Sch. 106. ZI. 5/2-12 Pressenotizen.

embercsempészetre gyanút adó határsértések miatt.⁵³ 1957 elejétől a magyar határőrök tűzparancssal rendelkeztek, amellyel gyakran éltek is. Nem egy esetben a „segítők” és a „menekülők” is megsebesültek, alkalmanként a határátlépési kísérlet halálalal végződött.⁵⁴

A menekülők számára a legfontosabb jogi biztosítékot a menekültügyet átfogóan szabályozó 1951-es úgynevezett genfi menekültkonvenció jelentette. Ezt a legtöbb nyugat-európai ország aláírta, Ausztria az állami önállóság visszanyerését követően 1955-ben ratifikálta. Az egyezmény végrehajtásának ellenőrzésére hozták létre az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságát (UNHCR).⁵⁵ Az 1956-os magyar menekülthullám volt az egyezmény első nagy próbatétele. A menekültkonvencióban fontos eredeti elv volt a csoportos elbírálás lehetősége. Ennek értelmében a magyar határátlépők egyszerűsített menekültügyi eljárásban vettek részt, jogosultságukat csupán csoporthoz tartozásuk is megalapozta.⁵⁶ A menekültek számára névre szóló úti okmányt állítottak ki, ezt az ország határain belül egységesen elismerték. A menekültek munkavállalását a genfi egyezmény és az osztrák törvényhozás egyaránt szabályozta. A menekültek előtt nyitva álltak az úgynevezett szabad foglalkozások, ezek gyakorlásához csak a szükséges végzettséget igazoló okmányra, oklevélre és azok osztrák hatóságok általi elismerésére volt szükség. Azonban számos olyan foglalkozás létezett (például orvos, ügyvéd), amelyet csak osztrák állampolgárok gyakorolhattak.⁵⁷

Mi történt az államhatár átlépését követően 1956–1957 fordulóján a magyarokkal Ausztriában? Az osztrák hadsereg az osztrák–magyar határ vonalát osztrák oldalon piros-fehér-piros

⁵³ MNL OL XIX-J-1-j-IV-32/00174/1957. 17. doboz.

⁵⁴ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-IV-32-00863/1957. 17. doboz.

⁵⁵ A menekültkonvenció ausztriai alkalmazásáról bővebben: Ferenc CSERESZNYÉS: Das internationale Flüchtlingsrecht und seine Anwendung in Österreich bei den Ungarnflüchtlingen von 1956. In: Ibolya MURBER–Zoltán FÓNAGY (Hg.): I. m. 387–409.

⁵⁶ CSERESZNYÉS Ferenc: *Menekültpolitika és menedékjog az Európai Unióban (1990–1999)*. JPTE, Európa Központ, Pécs, 1999. 50.

⁵⁷ *Flüchtlingsland Österreich*. Salzburg, 1957. 28.

zászlókkal jelölte ki a jobb tájékozódás érdekében. A határátlépést követően sokan siettek a magyarok segítségére: a hadsereg, illetve a csendőrség kötelékében szolgálatot teljesítők, az önkéntesek, a segélyszervezetek alkalmazottai, illetve a határmenti lakosság is. Utóbbiak keresőszolgálatot létesítettek, traktorokkal, lovas kocsikkal járták a vidéket, és gyűjtötték össze az arra rászorultakat. A határátlépőket meleg helyre szállították, ahol uzsonnát és meleg italt kaptak, szükség esetén elsősegélyben részesítették őket. Kezdetben a Nemzetközi Vöröskereszt orvoscsapata tevékenykedett a burgenlandi táborokban, később a helyi orvosok és egyéb segélyszervezetek egészségügyi dolgozói is bekapcsolódtak az ellátásba. A lehetőségekhez mérten ekkor került sor a menekültek regisztrálására is.

1956. november 4-ig nem okozott problémát a menekültek elszállásolása, azonban a menekültáradat megindulásával akut szálláshiány alakult ki. A határ közeli községek által be rendezett befogadó helyek – iskolák, vendéglők, magánházak – gyorsan megteltek, ezért törekedtek a keleti határvidék túlterheltségének enyhítésére. Burgenlandban összesen 86 községben állítottak fel menekültfogadó-tábort 94 millió schilling költséggel.⁵⁸

Amikor a burgenlandi táborok megteltek, a minimális regisztráció elvégzése után többnyire vasúton szállították tovább a határátlépőket. A belügyminisztérium a tartományok lakosságszáma alapján állapított meg kötelező „menekültfelvételi arányokat”. A tartományi „menekültellátási-kvóta”⁵⁹ alapján minden nagyobb városban lekapcsoltak egy-két menekülttel teli vagon a hosszú szerelvényekről. A Vöröskereszt gyakran csak a vonaton végezte el a személyi adatok részletes regisztrálását. A nyugati tartományokban november közepéig 15 nagyobb táborot szereltek fel. Az első menekültcsoportokat a Bécestől 20

⁵⁸ Anton BAYER: Die ungarischen Flüchtlingslager in Österreich. *Integration, Bulletin International*. 1957/2. 107.

⁵⁹ 1956. november közepén a keleti tartományok „megteltek” menekültekkel. Ezek az arányszámok 1956. november közepén a következőképpen alakultak: Karintia: 1500, Felső-Ausztria: 8500, Alsó-Ausztria: 1100, Stájerország: 2600, Tirol: 2200, Vorarlberg: 1000 menekült. A később megállapított kvóták a határt átlépő menekültek számával párhuzamosan tovább bővültek.

km-re fekvő traiskircheni egykori kadétiskolában helyezték el. Az épületkomplexumot korábban a Vörös Hadsereg tüzérségi egységei használták, 1955-ös kivonulásukat követően teljesen elhanyagolt állapotban volt. A tábort először lakhatóvá kellett tenni, legfontosabb a víz- és villanyvezetékek lefektetése volt. A környékbeli parasztok szénát hordtak a táborba, hogy a menekülteknek ne a csupasz földön kelljen éjszakázniuk. Szinte minden nagy befogadóképességű tábor leromlott állapotban volt, így először lakhatóvá kellett tenni. A központi irányelveknek megfelelően törekedtek arra, hogy a magyarokat alacsonyabb fenntartási költségű, nagyobb méretű táborokban, lehetőleg az 1956 előtt már Ausztriában tartózkodó „régii” menekültektől elkülönítve szállásolják el. Voltak olyan tartományok, mint Vorarlberg, Stájerország, Karintia, ahol nem sikerült a menekülteket csupán nagy befogadóképességű táborokban elszállásolni; ilyen esetekben a magyarokat turisztikai létesítményekben, szállodákban, fogadókban, illetve magánházaknál helyezték el. A szállásokon kezdetben szalmán, majd általában emeletes ágyakon aludtak. Minden táborban kényelmes, élhető szállás kialakítására törekedtek, de a komfort attól is függött, hogy melyik külföldi Vöröskereszt állta a költségeket. Az egyik Wiener Neustadt-i, Finn Vöröskereszt felügyelete alatt álló táborban még szaunát is felállítottak.⁶⁰

A magyarok számára biztosított napi élelmiszeradag általában 2658 kalória volt, a 14 év alatti gyermekek külön tejadagot kaptak. Húst heti háromszor, édességet, süteményt kétszer kaptak, ezenkívül szezonális zöldséget, gyümölcsöt osztottak. Karácsonykor, húsvétkor, március 15-én ünnepi menü járt: szentestén sült halat, míg húsvét hétfőn főtt sonkát, a nemzeti ünnepen „kokárdapörköltet” kaptak a magyarok.

A menekültek egészségügyi állapota általánosságban jónak volt mondható. Minden táborban volt elsősegélynyújtáshoz értő szakember, a nagyobb táborokban orvos is dolgozott. A komolyabb eseteket a közeli kórházakban látták el. A Norvég Vöröskereszt egy mozgó fogászati klinikát is berendezett, amely

⁶⁰ *Ungarische Flüchtlingshilfe*. Liga der Rotkreuzgesellschaften, 1957. 38.

táborról táborra vándorolt.⁶¹ A menekültek az élet szinte minden területére kiterjedő juttatásokban részesültek: az ausztriai télnek megfelelő ruházatot, tisztálkodási eszközöket, 30 schilling értékben havi zsebpénzt, illetve heti cigarettaadagot kaptak. Minden menekült – a szövetségi kormány rendelete alapján – „gondozási kártyát” (Betreuungskarte) kapott, amely csak a menekültgazdálkodással együtt volt érvényes; így próbálták elejét venni, nyilván nem minden ok nélkül, hogy egy-egy menekült többszöri juttatásban részesüljön. Kezdetben a magyarok számára ingyenes volt a postai szolgáltatás. Azonban ezt a kedvezményt felfüggesztették, amikor megnőtt a visszaélések száma, például a tábori berendezéseket postán Magyarországra küldték.⁶²

Az új szálláshelyek kialakítása nem tudott lépést tartani a növekvő menekültszámmal, ezért a Ballhausplatz vezetése igyekezett a menekültellátás ügyét nemzetközi szintre emelni. Egyes nyugati országok felajánlották, hogy közvetlenül az osztrák–magyar határról elszállítják a menekülteket. 1956 novemberében hét országból érkezett ajánlat 80 ezer magyar felvételére, 28 819 menekültet sikerült is még abban a hónapban közvetlenül külföldre szállítani.⁶³ A magyarok azonban attól tartottak, hogy ha egy harmadik országba kerülnek, nem lesz lehetőségük szabadon kiválasztani új hazájukat. A legtöbben az Egyesült Államokban szerettek volna letelepedni. Ezért sokan kitértek az elől, hogy akár csak ideiglenes jelleggel is más országba szállítsák őket, hiába mondta ki a genfi menekültegyezmény, hogy a menedéjjoggal rendelkező szabadon választhatja meg, mely országban kíván letelepedni, függetlenül attól, hogy ideiglenesen hol tartózkodik.

Érdekes szegmense a magyar menekültkérdésnek a nagyszámú zsidó felekezeti személy ellátása és gondozása. A zsidó vallású magyar menekültek gondozásában nagy szerep jutott a felekezeti alapon szerveződő nemzetközi segélyszervezeteknek. A JDC (American Jewish Joint Distribution Committee)

⁶¹ Uo. 34–39.

⁶² Ibolya MURBER: *Flucht in den Westen 1956*. I. m. 240.

⁶³ Brigitta ZIERER: I. m. 45.

és a JAFI (Jewish Agency for Israel) magukra vállalták a közel 18 200 zsidó menekült gondozásba vételét, ellátását, illetve kivándorlásuk megszervezését.⁶⁴ Közel 1000 ortodox zsidó hagyta el hazáját 1956-ban. Közülük közel 460-an Bécsben egy bombasérülések miatt használaton kívül álló hotelban kaptak elhelyezést. A kóser ételmezés biztosítása már a határon problémákat okozott. A speciálisan számukra berendezett táborokban lehetőségük nyílt a Shabbat megünneplésére és a vallási előírások betartására is.⁶⁵ A JDC biztosította a vallási könyveket is.⁶⁶

A magyar menekültprobléma sikeres kezeléséhez az osztrák állami intézkedések mellett az osztrák és a nemzetközi segélyszervezetek, továbbá a lakosság együttműködése, segítőkészsége is hozzájárult. Szinte minden Ausztriában működő segélyszervezet részt vett mind a menekültek ellátásában és gondozásában, mind az adományok gyűjtésében.⁶⁷ A növekvő menekültszám miatt szükségessé vált az osztrák kormány, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Nemzetközi Vöröskereszt Társaságok Ligája között egy megállapodás megkötése, amely a Nemzetközi Vöröskeresztre bízta a magyar menekültkérdés és segélyezés koordinálását. A segélyezés anyagi háttérét az ENSZ és a Vöröskereszt együttesen biztosította. 1957 második felében a Vöröskereszt, az osztrák belügyminisztériummal kötött megállapodás alapján, számos menekülttábor működési költségét ideiglenes jelleggel átvállalta.

Az osztrák kormány 1956 késő őszen több alkalommal intézett felhívást a lakossághoz, hogy adományaikkal segítsék a menekültek ellátását. 1956 végén, a kezdeti eufórikus hangulat lecsengésével párhuzamosan, a lakosság segítőkészsége és adakozókedve is csökkenni kezdett. Az első menekülteket a sajtó által is felfokozott érzésekkel fogadták: a magyarokat igazi hősöknek tekintették, akik életüket áldozták a szabadságért. A

⁶⁴ Eduard STANEK: I. m. 70.

⁶⁵ Theodore D. FEDER: Ecclesiastical Care of Hungarian Refugees: Jewish Refugees. *Integration, Bulletin International*. 4. Jhg. 1957/3. 131–134.

⁶⁶ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-20/f-004178/1/1958. 41. doboz.

⁶⁷ A segélyszervezetekről bővebben Peter EPPÉL: Wo viele helfen, ist viel geholfen. Ungarn-Hilfe 1956/57 in Österreich. In: Ibolya MURBER–Zoltán FÓNAGY (Hg.): I. m. 431–462.

hónapok múlásával a lakosság érzékelte, hogy nem mindenki vett személyesen részt a forradalomban, sőt többségében olyan emberekről volt szó, akik egy jobb élet reményében hagyták el hazájukat. Rontotta az összképet, hogy a menedékjogot kérők között voltak büntetett előéletűek, sőt börtönből szabadultak is. Igaz, a magyarországi börtönökben nemcsak köztörvényes elítéltek, hanem politikai foglyok is voltak nagy számban, de az osztrák közhangulatot ez a tény nem befolyásolta. Az egyes kirívó, visszatetszést keltő esetek alapján általánosításokra került sor, megkezdődött a negatív ellenkép konstruálódása. Az 1956. decemberi belügyi helyzetjelentések már a menekültek és a befogadó lakosság közötti súrlódásokról, kölcsönös félelmekről is tájékoztattak. Tirolban a lakosság attól tartott, hogy az idegenek egy idő után komoly politikai és gazdasági nehézségeket okoznak. Bécsben a lakosság az együttérzés és segítőkészség ellenére amiatt nyugtalankodott, hogy a menekültekkel nehéz bánni, illetve nem akarnak majd dolgozni. Burgenlandban is nőtt a magyarokkal szembeni tartózkodás. Ám a karácsony közeledtével ismételten megnőtt az adakozókedv.⁶⁸

1957. január közepére az osztrák lakosság szimpátiája jelentősen csökkent a magyar menekültek iránt. Néhány esetben fény derült a menedékjoggal való visszaélésre, ami mind a lakosság, mind a politikai vezetés körében vitákat és ellenérzéseket keltett, olyannyira, hogy Helmer belügyminiszter leszögezte: „a menekülteknek nemcsak jogaik, hanem kötelességeik is vannak”.⁶⁹ Az osztrák állam, a segélyszervezetek és a lakosság teherbíró képessége nem tudott lépést tartani a határt átlépő újabb embertömegekkel és a lassuló, esetenként vontatottan haladó kivándorlással. Felerősödtek a gazdasági terhek körüli nyilvános viták, erősödtek a menekültekkel szembeni gazdasági előítéletek és félelmek is. Sokan attól tartottak, hogy Ausztriában csak azok a menekültek maradnak, akiket más országok a szelektálás után nem kívántak befogadni, így a po-

⁶⁸ Vogelsang Institut Wien. Faszikel-Grubhofer. Auszug aus den Lagebericht Dezember 1956 [Grubhofer-fond. Kivonat az 1956. decemberi belügyi helyzetjelentésből].

⁶⁹ ÖStA AdR BKA MRP Raab II. 15. Jänner 1956.

tenciális új munkaerő elvándorol, Ausztriában pedig csak a beteg és idős emberek maradnak.⁷⁰ A közvélemény megcsalatra érezte magát, és felerősödött az idegentől, másságtól való félelem, felütötte a fejét a xenofóbia.

Az osztrák politikai vezetés ezért a lakosság megnyugtató végett, többször nyilvánosságra hozta, hogy mindössze 30 000 magyar menekültet képes az osztrák gazdaságba integrálni, vagyis elsődleges osztrák érdek a további 140-150 000 magyar továbbvándorlásának az elősegítése. A menekültkonvenció értelmében a magyarok szabadon dönthettek, hol kívánnak letelepedni. Többnyire ötletszerűen, sztereotípiák alapján választottak célországot, a „divatos” célok a hírek és rémhírek alapján rendszeresen változtak.

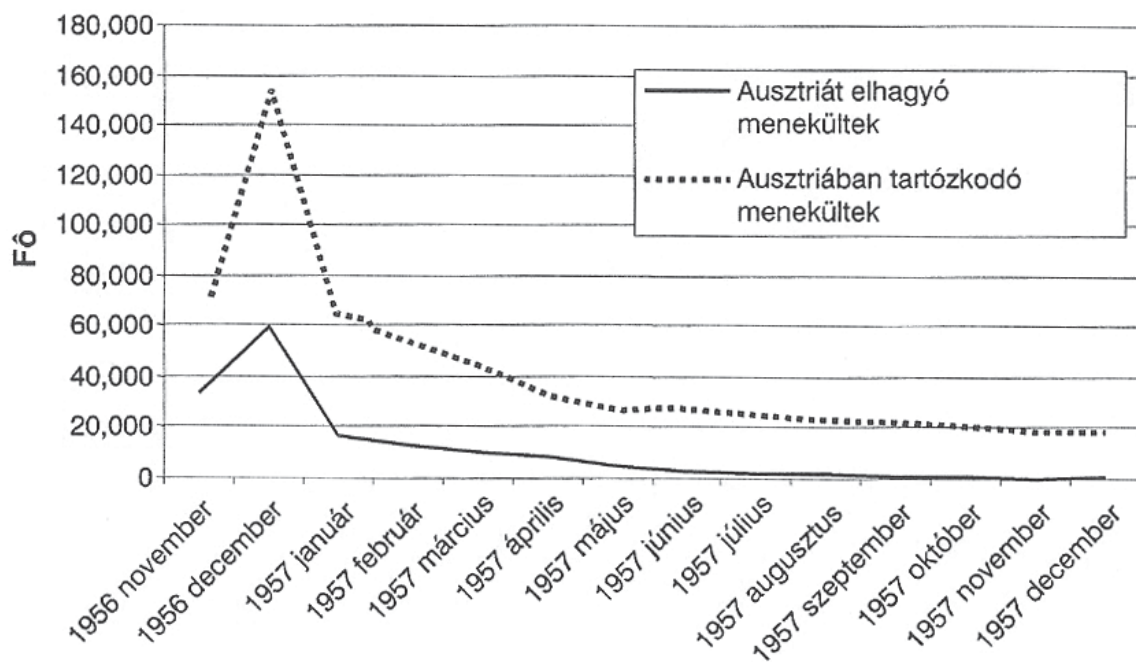
A továbbvándorlás: Ausztria mint tranzitország

A kivándorlás összetett, gyakran labilis, háromoldalú folyamat. A menekült elvárásainak találkoznia kell mind Ausztria mint kibocsátó ország, mind a tervezett célország követelményeivel és lehetőségeivel. A folyamat nehézségét a menekültek várakozásai, szubjektív döntései jelentették.

Az Ausztriában tartózkodó és az Ausztriát elhagyó menekültek száma egyaránt 1956 novembere és 1957 januárja között érte el csúcspontját. Ausztria a legnagyobb menekültáradat idején sikeresen továbbította a menekülteket a „felvevő” országok irányába. Az adminisztrációt a segélyszervezetek végezték el, az utazási költségeket Ausztrián belül a szövetségi kormány, az országhatáron túl pedig az ICEM (Intergovernmental Committee for European Migration) biztosította.⁷¹ Egy menekült átlagos útiköltsége 2285 schilling volt. Az európai migrációs szervezet 1956. november és 1958. április között 138 063 menekült kíván-

⁷⁰ Vogelsang Institut Wien. Faszikel-Grubhofer. Auszug aus den Lagebericht Februar 1957 [Grubhofer-fond. Kivonat az 1957. februári belügyi helyzetjelentésből].

⁷¹ Az osztrák menekültellátás költségeiről részletes beszámoló: Ibolya MURBER: *Die Österreichische Bundesregierung*. I. m. 59–66.

1. diagram. Az Ausztriát elhagyó és az Ausztriában tartózkodó 1956-os magyar menekültek száma 1956–1957-ben.

Forrás: a VLA VLR Abt. Ia. Sch 106. Zl. 5/2-12. UFHD. jelentései és Friedrich Kern: *Österreich. Offene Grenze der Menschlichkeit*. 1959. 54.

dorlását finanszírozta, ez több mint 315 millió schillinget jelentett, amit a tagországok pluszbefizetései fedeztek.⁷²

A magyar menekültek első nagy kivándorlási hulláma 1957. januárig lezajlott: a kivándorolni szándékozók 70%-a hátrahagyta Ausztriát. 1957. januárban visszaesett a menekültek elszállítása, mindössze 16 819 magyar hagyta el az alpesi országot, ugyanakkor több mint 12 ezren lépték át az osztrák–magyar határt.⁷³ A kivándorlás markáns visszaesése összefüggésben állt az ICEM pénzügyi nehézségeivel, illetve a felvevő országok által vállalt kvóták telítődésével. Ausztria a kényszerhelyzet enyhítésére ismét nemzetközi fórumon, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságától kért segítséget. Az osztrák belügyminiszter január 27-i genfi beszéde elérte a célját: 1957. februárban és márciusban a menekültek elszállítása ismét megindult részben az újabb adományoknak, részben az egyes országok által

⁷² BAYER Anton: I. m. 108.

⁷³ KERN Friedrich: I. m. 54.

megemelt menekültképvételi arányoknak köszönhetően. Dag Hammarskjöld, az ENSZ főtitkára a magyar menekültragédia örömteli eredményének tekintette, hogy a magyarok segítségére siető országok ebben az évszázadban először bürokrácia, „papírháború” nélkül fogadtak be menekülteket.⁷⁴

1. táblázat. Az 56-os magyar menekültek kivándorlása Ausztriából a különböző felvevő országokba 1959. június 30-ig

Európai országok	A menekültek száma	Tengerentúli országok	A menekültek száma
Anglia	20 690	USA	38 058
Nyugat-Németország	14 317	Kanada	25 513
Svájc	12 131	Ausztrália	10 156
Franciaország	10 240	Izrael	1897
Svédország	6002	Dél-Afrikai Köztársaság	1323
Olaszország	3849	Új-Zéland	1012
Belgium	3461	Brazília	1009
Hollandia	3547	Argentína	914
Dánia	1178	Venezuela	706
Norvégia	1232	Egyéb tengerentúli országok	1742
Egyéb európai országok	878		
Összesen	77 525	Összesen	82 330

Forrás: Friedrich Kern: *Österreich. Offene Grenze der Menschlichkeit.* 1959. 68.

Az 1959-es állapot szerint a magyar menekültek 51%-át tengerentúli országok fogadták be. A legtöbben az Egyesült Államokban (24%) és Kanadában (16%) kaptak beutazási és letelepedési engedélyt. A menekültek jelentős részét elsősorban nyugat-európai országok fogadták be. A további tengerentúli

⁷⁴ VLA VLR Abt. I. a. Sch. 106. ZI. 5/2-12.

országok (Ausztrália, dél-amerikai és afrikai országok) a magyarok közel 10%-ának biztosítottak új otthont.

Voltak azonban olyan magyarok, akik a menekültstátusz megszerzése után döntöttek úgy, hogy mégis visszatérnek szülőföldjükre, repatriálnak. Az Elnöki Tanács 1956. november 29-én törvényerejű rendeletet adott ki az 1956. október 23-át követően külföldre távozott személyek közkegyelemben részeseítéséről.⁷⁵ A magyar állam kezdeményezésére létrehozta egy Ausztriában tevékenykedő, „hazatelepedést” elősegítő bizottságot, amelynek magyar és osztrák tagjai egyaránt voltak. Helmer több alkalommal is nyilatkozatban hangsúlyozta, hogy az osztrák belügyminisztérium nem emel akadályokat a menekültek hazatérése elé, illetve 1956. november 15-én rendeletet adott ki a repatriálás ausztriai szabályozásáról, amely kimondta, hogy „egy magyar menekültet sem szabad, aki azért jött Ausztriába, hogy itt politikai menekültjogot kapjon, akarata ellenére Magyarországra kiutasítani vagy visszaküldeni”.⁷⁶

A hazatérni szándékozóknak egy repatriáló bizottság előtt kellett megjelennie, amely tisztázta a visszatérés körülményeit. Írásban kellett nyilatkoznia arról, hogy szabad akaratából tér vissza, és beleegyezik abba, hogy a határon átadják a magyar hatóságoknak. A bizottság látogatásairól a táborlakók magyar és német nyelvű hirdetések útján értesültek.⁷⁷ A magyar oldalon a repatriálók egy, a magyar állambiztonság által felügyelt „szűrőtáborba” kerültek, ahol kihallgatták őket, illetve a szükséges papírokat kiállították számukra. A táborokban rémhírek terjedtek a hazatéréssel, repatriálással kapcsolatban: aki hazamegy, azt megbüntetik, aki bemegy a követségre, annak örökre nyoma vész, hazacsempészik, és a határon agyonverik, egyeseket hazaengednek, hogy írjon kint maradt társainak, majd egy-két hónap múlva bebörtönzik. Arról is beszéltek a táborokban, hogy a hazatérőknek bélyegzőt ütnek a személyi igazolványába, s ezek után csökkentett bérért dolgozhatnak csak

⁷⁵ 1956. évi 27. számú törvényerejű rendelet az 1956. évi október 23. napját követően külföldre távozott személyek közkegyelemben részeseítéséről.

⁷⁶ MNL OL IX-J-1-j-Ausztria-20/f-2/E/1958. 41. doboz.

⁷⁷ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-XXVI-254-00392/1957 70. doboz.

Magyarországon.⁷⁸ A magyar állam úgy kívánta népszerűsíteni a repatriálást, hogy prominens személyeket, művészeket, sportolókat, orvosokat igyekezett Magyarországra „hazacsábítani”. A bécsi magyar követség listákat állított össze azokról, akiknek hazatérése példát adhatna. 1957 nyarán a Magyar Állami Operaház több tagja, a Magyar Rádió munkatársai, zenészek és színészek is szerepeltek a „hazacsábítandók” listáján.⁷⁹

1957. április 29-én a bécsi követség értesítette az osztrák külügyminisztériumot, hogy a hazatelepítési bizottság beszüntette ausztriai tevékenységét, feladatkörét a követség konzuli osztálya vette át.⁸⁰ A hazatérők száma az amnesztiarendelet lejártát követően csökkent, de nem szűnt meg teljesen. 1957. áprilisban 377 fő, májusban 304 fő, júniusban 204 személy repatriált.⁸¹ A hazatelepítéssel kapcsolatos állambiztonsági iratok feltárása és elemzése további kutatási lehetőséget rejt magában, hozzájárulna a repatriálás árnyaltabb képének felvázolásához.

A letelepedés: Ausztria mint új haza

Az integráció soha nem súrlódásoktól mentes. A befogadó társadalom és az újonnan érkezettek között a kulturális-vallási, a nyelvi különbözőség, a munkaerő-piaci versenyhelyzet és egyéb körülmények is feszültséget okozhatnak. Egy egykori menekült szavaival: „amikor kijöttünk, itt minden más volt, az emberek, a szokásaik, a vágyaik”.⁸² A menekültek közel tizede szándékozott Ausztriában új életet kezdeni, ám nem mindenki számára nyílt mód azonnali kivándorlásra. Előfordult, hogy éveket kellett várni a kívánt letelepedésre, akár egy táborban élve, annak minden következményével.

A hosszabb ideig táborokban élők körében gyakran jelentkezett az úgynevezett táborpszichózis állapota. Idegen környezet-

⁷⁸ MNL OL XIX-J-1-j-20/f-0069/2/1957. 41. doboz.

⁷⁹ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-XIII-112-003411/1957 30. doboz.

⁸⁰ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-20/f-sz.n.-é.n. 41. doboz.

⁸¹ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-XIII-112-0069/1957 30. doboz.

⁸² Interjú: Hohenems, 2001. január 3. Készítette: Murber Ibolya.

ben, idegen emberek között, várakozással, a táborban terjedő hírek és rémhírek közepette teltek a mindennapok. A gyakran egymásnak ellentmondó információk, az elnyúló várakozás is növelték a bizonytalanságérzést. A menekültek az egész napot a táboron belül töltötték, a napi háromszori étkezésein kívül a közös programok voltak a társadalmi, szociális érintkezések színhelyei. Munkát, pénzkereseti lehetőséget javarészt az ausztriai letelepedés mellett döntő magyarok kerestek. Komoly pszichikai terhelést kellett elviselniük azoknak, akik addigi életükkel szemben rendszeres napi tevékenység, világos jövőkép és megfogható célok nélkül töltötték mindennapjaikat, amit a haza elhagyásával kapcsolatos vegyes érzelmek még tovább terheltek. Azoknál, akik a táborokba intakt – például vallási, foglalkozási vagy művészeti – csoportokban érkeztek, az elmagányosodás érzése kevésbé volt fenyegető. Az osztrák állam és az önkéntes segítség-szervezetek igyekeztek megelőzni a táborpszichózis kialakulását. Ennek egyik eszköze a csoportképzés, a társadalmi érintkezés elősegítése volt. Ezt a célt szolgálták a táborokban szervezett sport-, játék- és tanulócsoportok is. Szinte minden táborban volt rádió, egy kis könyvtár, és hozzá lehetett jutni magyar nyelvű sajtóhoz, elsősorban a *Bécsi Magyar Híradó*hoz. A táborlakók számára felekezeti alapon szerveződő önkéntes segítség-szervezetek biztosították a vallási élet feltételeit. Viszonylag sok magyarul beszélő katolikus pap, szerzetes és egyéb vallási személy élt a második világháború óta Ausztriában, ők ismerték az osztrák szokásokat, ezért a menekülteket praktikus tanácsokkal is segíteni tudták. A protestáns menekültek lelki gondozása nehezebb feladatnak bizonyult, mert viszonylag kevés lelkész élt 1956 előtt Ausztriában. Mivel a legfontosabbnak az anyanyelvű lelki gondozást tekintették, ezért Ausztrián kívül élő protestáns, de magyarul beszélő lelkészeket kértek fel az evangélikus és református táborlakók lelki gondozására.⁸³

Már 1956 késő ősztől hangsúlyt fektetett – a segítség-szervezetek közreműködésével – az osztrák kormány a menekültek tovább- és átképzésére. Kezdetben nyelvtanfolyamokat indított-

⁸³ *Ungarische Flüchtlingshilfe*. I. m. 48–51.

tak és szótárakat osztottak szét. A leggyakrabban választott nyelv az angol volt, mivel a menekültek legnagyobb hányada angolszász országokban, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban kívánt letelepedni. Az osztrák állam, a művészeti csoportok jelentőségét felismerve, 1957 januárjában létrehozta a Forum Kultur-Hilfét, amelynek célja az Ausztriába került magyar művészek támogatása volt. A szervezet a Bécs melletti Badenben megalapította a 2001-ig működő Philharmonia Hungarica szimfonikus zenekart,⁸⁴ illetve színművész- és balettegyesületet is szerveztek. Az osztrák vezetés igyekezett az Ausztriába került magyar sportolóknak megfelelő körülményeket biztosítani az edzésekhez, a felkészüléshez és a versenyzéshez. Novemberben az MTK és a Honvéd több focistája, így a magyar Aranycsapat többsége Bécsbe érkezett, ám az MTK játékosai decemberben visszatértek Magyarországra. A bécsi követség a Honvéd Ausztriába menekült játékosairól jelentette, hogy „a többi sportolóhoz képest jelenleg meglehetősen jól élnek”.⁸⁵ 1957. július 1-jével a Magyarországra vissza nem tért magyar focisták a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség döntése alapján szabadon igazolhatóvá váltak. Puskás Ferenc 1958-ig Bécsben maradt, ezt követően telepedett le Spanyolországban a Real Madrid játékosaként.

1956 decemberében Hans Hoff osztrák pszichiáter vezetésével munkacsoportot hoztak létre a menekültek pszichológiai vizsgálatára az ÖGPH (Österreichische Gesellschaft für psychische Hygiene) keretein belül. A projektben a menekültcsoportokat társadalmi jellemzőik alapján vizsgálták.⁸⁶ A cél a társadalmi feszültségek megelőzése, a már meglévő pszichés megbetegedések kezelése volt. A felmerülő problémák egyik forrásának a menekültek nagyon különböző társadalmi összetételét tekintették. Kiképzett pszichológusok elsősorban a nagy-

⁸⁴ A zenekarról bővebben: Kornél ZIPERNOVSZKY: Das Flüchtlingsorchester. Politische Selbstbestimmung und Überleben in den ersten Jahren der. In: Ibolya MURBER–Zoltán FÓNAGY (Hg.): I. m. 497–529.

⁸⁵ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-20/f-003496/1957. 41. doboz.

⁸⁶ Hans HOFF–Hans STROTZKA: *Die psychohygienische Betreuung ungarischer Neuflüchtlinge in Österreich 1956–58*. Wien, 1958. Idézi: Szilvia DROPPA: I. m. 65–73.

városokban (Graz, Bécs, Innsbruck) álltak rendelkezésre. Az általános egészségügyi szolgálat elsősorban a testi problémákra, a betegségekre és a fiatalok védelmére helyezte a hangsúlyt. Az ÖGPH létrehozott egy pszichológusokból álló tizenhét tagú csoportot osztrák, magyar, angol és svájci munkatársakkal. A munka és a projektek anyagi háttérét adományokból fedezték. A munkacsoport véleménye szerint a menekültek körében erős elvárás volt az előzékenység, hiszen magukat a forradalom hőseinek tekintették. Ezt az érzést erősítette, hogy az első hetekben „elkényeztették” őket, amikor átjutottak a határon, örömmel fogadták őket, uzsonnát, kisebb élelmiszercsomagokat kaptak ajándékba. Az első hónapok lelkesültsége, ünnepélyessége után viszont sokasodtak a negatív érzések, a bizonytalanság és a feszültség. A vizsgálat szerint a menekültek magatartása nagymértékben függött a szülőföld elhagyásának körülményeitől és motivációjától, illetve a jövőről alkotott képtől, továbbá meghatározónak ítélte az egyén a társadalmi csoporthoz, réteghez tartozást is. A munkacsoport azt találta, hogy a menekültek körében az átlagosnál magasabb volt az öngyilkosság, a gyilkosság és az elhalálozási arány. A fiatalabbak esetében erősebbnek vélték a bűnözésre való hajlamot is. A tanulmány azt is kiemelte, hogy a nyelvismeret hiánya is frusztrációhoz, ellenségkép kialakulásához és fenntartásához vezet.⁸⁷

Az 1957. februári belügyi helyzetjelentés szerint a lakosság örömmel és megnyugvással fogadta a menekültáradat enyhülését, viszont attól tartott, hogy nagyszámú magyar menekült marad Ausztriában, ami a munkahelyek biztonságát veszélyeztetheti. Általános volt az a nézet, hogy a gazdasági konjunktúra elmúltával a menekültek magas száma belpolitikai nehézséget, instabilitást okoz.⁸⁸ Ez a félelem nem igazolódtott be, Ausztriában kevesen maradtak az „1956-osok” közül. Egy 1958-as, bécsi magyar követségi statisztika alapján megközelítőleg 6900 magyar menekült élt osztrák táborokban, 2240 fő

⁸⁷ Andreas WENNINGER: I. m. 72.

⁸⁸ Vogelsang Institut Wien. Faszikel-Grubhofer. Auszug aus den Lagebericht Februar 1957. [Grubhofer-fond. Kivonat az 1957. februári belügyi helyzetjelentésből.]

különbéle segélyszervezetek által fenntartott otthonokban és mintegy 8000 személy gondozását magánszemélyek és magánjellegű segélyszervezetek biztosították.⁸⁹

A hosszú távú beilleszkedésnek fontos tényezője volt a német nyelv ismerete. „Aki egy kicsit iparkodó volt, az mindjárt kezdte, mármint a nyelv megtanulását, én mondtam, drága jó hazám, ez egy komoly lelki dolog volt”, emlékezett vissza egy egykori menekült.⁹⁰ A menekültek többnyire a mindennapokban, a munkahelyen sajátították el a német nyelvet, helyesebben szólva a német irodalmi nyelv és az adott tartomány nyelvjárájának keverékét. A gyermekek nyelvismeret nélkül is képesek kapcsolatot teremteni, ők az iskolában német nyelvi közegben szocializálódtak. Az első időszakban gyakran a gyerekek „tolmácsoltak” szüleiknek a hivatalos ügyintézésekkor. Egy gyermekként Vorarlbergbe került magyar így emlékszik vissza az iskolában eltöltött első napokra: „nagyon érdekes volt, mi nem értettünk semmit, mindenki mosolygott, játszani akartak, de nem értettük, hogyan, mi elővettük a szótárakat, de ők inkább megmutatták, úgy egyszerűbb volt”.⁹¹

Az osztrák állam a kezdetektől biztosította a tanköteles korú gyermekek számára az iskolai oktatás lehetőségét.⁹² Kezdetben a táborokon belül, majd a nagyobb kivándorlási hullám lezajlása után önálló magyar osztályokat, sőt iskolát is létrehoztak számukra. Az osztrák oktatási minisztérium 1956 decembereben szabályozta a magyar menekült gyerekek oktatásával kapcsolatos teendőket. Az általános és középiskolák feladatának a német nyelv elsajátítása mellett a magyar nyelv és kultúra megőrzését tekintették. A gyermekek tanítására csak az Ausztriában is elismert végzettséggel rendelkező személy volt jogosult.⁹³ Az oktatási feladatokat magyar nyelvű tanárok, javarészt menekültek látták el. 1957 nyarán megközelítőleg 1000 középiskolás korú magyar gyermek tartózkodott Ausztriában,

⁸⁹ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-XIII-112-004178/1958 31. doboz.

⁹⁰ Interjú: Hohenems, 2000. december 28. Készítette: Murber Ibolya.

⁹¹ Interjú: Hohenems, 2001. január 3. Készítette: Murber Ibolya.

⁹² A magyar nyelvű iskolák történetéről bővebben: DEÁK Ernő: I. m.

⁹³ VLA VLR Abt. I. a. Sch. 107. Zl. 5/2-1.

közülük 746-an jártak magyar gimnáziumba, amelyből öt működött az országban. Az innsbrucki volt a legnagyobb, amely a Szuverén Máltai Lovagrend Ausztria Nagyperjelség védnöksége alá tartozott, a felszerelés nagyobb részét is a rend biztosította.⁹⁴ 1957-ben a Solbad-Hall melletti Wiesenhofban 112, Gränben 88, Iselsbergben 168, Kammer am Atterseeben 167 magyar diák tanult. A gimnáziumok többnyire külföldi pénzügyi támogatással működtek, például a wiesenhofi magyar gimnázium Norvégiából kapott támogatást. A Norvég Vöröskereszt 1956. november közepén 1 millió schilling értékben vásárolta meg a szanatórium épületét,⁹⁵ és saját költségén átalakította gimnáziummá.⁹⁶ Az Iselsbergben működött Königin Juliana gimnázium a holland királyi háztól kapott anyagi támogatást.⁹⁷ A stájerországi Hirtenbergben osztrák állami segítséggel magyar oktatási nyelvű szakmunkásképző iskolát nyitottak. 1958-ra a Kammer am Attersee-i és a wiesenhofi magyar gimnáziumokat megszüntették, a tanulók az innsbrucki és az iselsbergi gimnáziumban folytathatták tanulmányaikat.⁹⁸

Az osztrák állam és a különböző segélyszervezetek sokrétű anyagi támogatást nyújtottak a gyermekes családoknak. Az egyetemisták különböző ösztöndíjakat (Rockefeller-ösztöndíj, a Die Verbände der Ungarischen Studenten, a Ford Alapítvány és a Coordinating Committee-International Relief for Hungarian Students ösztöndíjai) vehettek igénybe.⁹⁹ Az egyetemista menekültek gyakran a bécsi magyar követségtől kértek igazolást a magyar felsőoktatásban folytatott tanulmányaikról, ami lehetővé tette számukra a különbözőzeti vizsgák letétele után tanulmányaik folytatását külföldi egyetemeken és főiskolákon. A bécsi követség a magyar oktatási minisztériumon keresztül

⁹⁴ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-4/j-00894/1957. 12. doboz.

⁹⁵ A 160 m² alapterületű, két épületből álló komplexumot 1955-ig a szovjet megszálló hatalom használta. A felújított épület 800–1000 menekült befogadására volt alkalmas.

⁹⁶ ÖStA AdR BKA MRP Raab II. 20. November 1956.

⁹⁷ Dr. Hans INAMA-STERNEGG: Die ungarischen Mittelschulen in Österreich. *Integration, Bulletin International*, (4) 1957/3. 170–173.

⁹⁸ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-20/f-004178/1/1958. 41. doboz.

⁹⁹ Ez 1956–1957-ben körülbelül 3500 magyar egyetemistát támogatott Ausztriában.

az érintett magyar felsőoktatási intézményekben beszerezte az igazolásokat, leckekönyvmásolatokat, majd eljuttatta a kérelmezőkhöz. Egy egykori menekült, ma Bécsben élő magyar így emlékezett erre vissza: „Említettem, hogy milyen körülmények között jöttem ki Ausztriába, amihez hozzá kell tennem, hogy a menekültélet minden nyomorúsága ellenére mi, 56-os fiatalok végeredményben mindent megkaptunk annak érdekében, hogy bizonyos egzisztenciát tudjunk teremteni, szakmát tudjunk tanulni, le tudjunk érettségizni, egyetemre járhattunk. Mindehhez ösztöndíjat kaptunk. Tehát gyakorlatilag mindent megkaptunk Ausztriától vagy a különböző államok segélyszervezeteitől.”¹⁰⁰

A forradalom, az emigráció sok magyar család egységét törte össze. Legtöbbször a férj hagyta el Magyarországot, egyedül. A nemzetközi jog lehetővé tette, a genfi menekültegyezmény szorgalmazta a családösszevonást, amelyet a kivándorolt fél kérvényezhetett. A Magyarországon maradt családtagoknak kiutazási engedélyt kellett kérvényezniük a magyar hatóságoktól, az osztrák szervektől pedig tartózkodási engedélyre volt szükségük. Idősebb szülők is kaphattak engedélyt Magyarország elhagyására családösszevonás keretében, ha a kérvényező fél bizonyítani tudta, hogy a kivándorló személyek eltartása biztosított, illetve azok lemondtak magyarországi nyugdíjukról. Általánosságban 1958-tól már legálisan élhettek Ausztriában a családegyesítéssel utólag érkezett családtagok. Természetesen voltak negatív példák is, ahol a családegyesítést valamilyen okból nem engedélyezték, így az érintettek gyakran a házasság felbontása mellett döntöttek.

Az ENSZ 1959. június és 1960. június között meghirdette a „Világ menekültjeinek évét”, amelyhez 59 ország csatlakozott. Ennek keretében pénzalapot hoztak létre a menekültek helyzetének javítására, illetve szorgalmazták a szigorú bevándorlási törvények enyhítését. Számos területen indítottak projekteket: lakásépítési és kölcsönprogramok, szakmai képzések, főiskolások és egyetemisták támogatása, munkahelyteremtés, társa-

¹⁰⁰ GYÖRFFY László: I. m. 107.

dalmi integráció és jogi tanácsadás.¹⁰¹ Az osztrák kormány a feladatok koordinálására önálló bizottságot hozott létre a tartományfők részvételével. A menekültév keretében Ausztriában az volt a cél, hogy feloszlássák a még működő menekülttáborokat, a lakók számára pedig bérlakásokat építsenek. Bécsben ekkor még jelentős számú menekült élt táborokban, azonban nem volt elegendő üres telek a szükséges lakások megépítéséhez, ezért a menekültek egy részét ideiglenesen a még működő vidéki táborokban helyezték el. Bécsben és Alsó-Ausztriában a menekültévet követően még két tábor létezett, egy Kaganban és egy Traiskirchenben. Felső-Ausztriában Linzben, Astenben és Wellsben voltak menekülttáborok, a menekültév keretében Linzben és Wellsben sikerült új bérházakat építeni. Az asteni táborban éltek azok a menekültek, akik ellen bünyügyi eljárás folyt. Ezért rendőri felügyelet alatt állt a tábor, a lakók napközben szabadon mozoghattak, azonban meghatározott időpontban jelentkezniük kellett a táborparancsnokságon. A korábbi nagy táborokat Salzburgban, Klagenfurtban, Innsbruckban, Grazban és Leobenben a menekültévet megelőzően vagy annak keretében felszámolták.¹⁰² 1960-ban még közel 4000 magyar hagyta el Ausztriát, többségük az Egyesült Államokba, az NSZK-ba és Kanadába vándorolt ki, míg 109 személy visszatért Magyarországra. A magyar követség értesülése szerint az Egyesült Államokba többségében olyan magyarok kaptak bevándorlási engedélyt, akik a „Magyar Népköztársaság ellen Magyarországon vagy az emigrációban aktív, ellenséges tevékenységet fejtettek ki”.¹⁰³

Az ENSZ lakásépítési programjának keretében 1959–1960 között Ausztriában a menekültek számára 3853 új lakás épült. Az ENSZ rendelkezésre bocsátotta a tiszta építési költséget, az osztrák államot terhelték a járulékos költségek, az építésitelek és a különböző adók. Egy lakás megépítésekor 77 000 schillinges költséggel számoltak. A lakók a vételárat az egyszeri körülbelül 30 000 schilling befizetése után havi lakbér formájában

¹⁰¹ VLA VLR Abt. Ia. Sch. 132. 1-6/1964.

¹⁰² VLA VLR Abt. Ia. Sch. 132. 1-6/1964.

¹⁰³ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-XIII-112-002238/1961 31. doboz.

fizették vissza. A magyar „Siedlungshaus”-ok felépítésére pályázó településeknél figyelembe vették, hogy tudott-e az adott város a magyarok számára munkahelyet biztosítani, illetve az építési telek ára is befolyásolta a helyszínt. 1960. márciusban közel 6500 magyar élt még táborokban. A bécsi magyar követség beszámolója a budapesti elvárásoknak megfelelően 1960-ban sem festettek rózsásabb képet a tábori életről, mint 1956–1957-ben. „A lágerek erkölcsi élete a lehető legrosszabb. Nem ritka eset még ma sem, hogy fiatal lányokon erőszakot követnek el, de elég gyakori az is, hogy a környező lakosságot kirabolják, vagy azok lányait megerőszakolják. Így a magyar menekültekkel szembeni hangulat Ausztriában a polgári lakosság között a lehető legrosszabb. A sajtó minden bűnügynél arra törekszik, hogy magyar menekültekre hívja fel a figyelmet, ami még fokozza a velük szembeni ellenszenvet. A menekültek segélyezésben nem részesülnek.”¹⁰⁴

A hivatalos osztrák statisztika alapján 1961-ben Ausztriában 9600 ötvenhatos menekült élt. A legtöbb magyar (5400 fő) Bécsben és környékén, illetve nagyvárosokban (Innsbruck, Salzburg, Klagenfurt, Linz, Graz) lakott, megközelítőleg 450 „1956-os magyar” élt Burgenlandban. A menekültek mintegy fele az iparban helyezkedett el, míg a másik fele alkalmi és idegymunkákból élt, illetve különböző segélyszervezetek adományainak segítségével tartotta el magát és családját.

Az integráció magasabb szintjét az osztrák állampolgárság megszerzése jelentette. A genfi konvenció IV. fejezetének 34. cikke alapján a menekült állampolgárság-szerzését elő kell segíteni.¹⁰⁵ Az interjúk és visszaemlékezések az állampolgárság elnyerésének feltételeit és az eljárást eltérően idézték fel. Egyesek szerint sokat kellett érte fizetni, mások szerint ingyen kapták, csak kis összegű illetéket kellett befizetni. Az „emlékek” még a várakozási idő tekintetében sem egyeztek meg. Egy jellegzetes esetet írt le egy ma Vorarlbergben élő egykori magyar menekült.

¹⁰⁴ MNL OL XIX-J-1-j-Ausztria-20/f-005013/1960 41. doboz.

¹⁰⁵ A szerződő államoknak a lehető legnagyobb mértékben meg kell könnyíteniük a menekült beilleszkedését és az állampolgárság szerzését. MNL OL -XIX-J-1-j-Ausztria-4/b-005015/1964. 7. doboz.

Bécs 1960: „Dr. Stern, Ausztria akkori sztárügyvédje, beszólt a belügyminisztériumba, és három nap múlva meg is kaptam az állampolgárságomat.”¹⁰⁶ Az osztrák állampolgárság megszerzésére egyes menekültek már 1956 végén, 1957 legelején kísérletet tettek a gazdasági és politikai kapcsolataik segítségével. Több dokumentum is arról tanúskodik,¹⁰⁷ hogy ők közvetlenül magas rangú osztrák politikusokhoz, magához Raab kancellárhoz vagy Grubhofer belügyi államtitkárhoz fordultak ügyük gyors elintézése végett. Az esetek többségében azonban elutasító választ kaptak, és a kérvény későbbi benyújtását javasolták számukra, bár kivételek persze voltak. Az 1956-os magyar menekültek többsége 1963-tól kezdve kapott osztrák állampolgárságot. Az egyes állampolgársági eljárás keretében általában nemcsak egy-egy személy, hanem egész családok kaptak együttesen osztrák állampolgárságot. Az állampolgárság megítélésénél a hatóságok kikérték annak a településnek a véleményét, ahol a kérvényező állandó lakhellyel rendelkezett. 1957–1971 között 6816 magyar menekült kapott osztrák állampolgárságot.¹⁰⁸

Ausztria minden tartományának volt legalább egy magyar egyesülete, természetesen a fővárosban több magyar szervezet is működött, több magyar nyelvű újság is megjelent.¹⁰⁹ Az egyesületek szinte mindegyike létezett már 1956 előtt is. Az 1956-os emigráció új lendületet vitt az ausztriai magyar egyesületi életbe, gyakran átalakítva annak összetételét, politikai irányultságát. „Az ötvenhatosok sokféleségének tulajdonítható, hogy minden emigráns politikai irányzat és csoportosulás utánpótlási forrást látott bennük. Jutott belőlük minden áramlatnak és pártnak, még a nyilasoknak is.”¹¹⁰ Egy ma Münchenben élő egykori menekült az egyesületeken belül jellemző generációs kü-

¹⁰⁶ Interjú: Hohenems, 2000. december 15. Készítette: Murber Ibolya.

¹⁰⁷ Vogelsang Institut, Wien. Grubhofer belügyi államtitkár fondja.

¹⁰⁸ Ernő DEÁK: Die Überwindung der Grenzsituation. Auf der Flucht zur Integration. In: Ernő DEÁK–Zoltán FÓNAGY (Hg.): *Revolution – Flucht – Integration*. I. m. 47.

¹⁰⁹ Az ausztriai magyar nyelvű sajtótermékekről bővebben: BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció története*. I. m. 469–471.

¹¹⁰ Uo. 410.

lönbségeket így fogalmazta meg: „Az 1948-as migráció már modernebb volt. [...] A megfrissülő, demokratizálódó Magyarország eme szellemi letéteményesei már nem pendülnek egy húron a negyvenötösökkel. Ők viszont egy kicsit féltékenykedve nézték az ötvenhatosok nagyszerű fogadtatását nyugaton. Mert minket, ötvenhatosokat elkényeztettek eleinte. A nyugati államok szervezetei úgy hordták tenyéren a menekülőket, amiről a korábbiak álmodni sem mertek. Az ötvenhatosok békét kerestek nyugaton, dolgozni akartak. Aránylag csak kis részük vett részt az emigrációs politikában. Egyszerű emberek voltak, nem voltak olyan csiszoltak, mint a tíz évvel korábban érkezők.”¹¹¹ Nagy Kázmér az 1956-os magyar emigrációról, annak kulturális-politikai beilleszkedéséről, nem speciálisan Ausztriára vonatkoztatva azt a megállapítást tette, hogy „az 56-os fiatalok többsége nemcsak a politikai emigrációhoz nem csatlakozott, hanem koruk, előképzettségük, műveltségük hiányossága miatt a magyarságtól is könnyebben szakadt el. [...] Ez a csoport „más elfoglaltsága” miatt nem került a politikai emigráció hatása alá, hanem néhány év múlva diplomával, valóban elsajátított új nyelvvel, »magánmagyarként« vagy egy új társadalomba beilleszkedett emberként a diaszpóra legértékesebb rétegét alakította ki, sokat használva Magyarországnak is.”¹¹² A magyar értelmiség 1956 után bekapcsolódott Ausztria és főleg Bécs kulturális életébe, amelyben akkor még nagy szerep jutott a Monarchia multikulturális hagyományainak is. Az 1960-as évek végétől a Habsburg-mítosz a Közép-Európa-elképzelések és az új osztrák azonosság részévé vált,¹¹³ ebben jelentős szerepet játszott Habsburg Ottó páneurópai tevékenysége is.

Az „1956-osok” első generációjának sikeres integrációja szerencsés történelmi együttállásnak köszönhető. A menekültek társadalmi-demográfiai összetétele kiváló kiindulópontot jelentett a sikeres beilleszkedéshez, hiszen többségében 40 évnél

¹¹¹ GYÖRFFY László: I. m. 264.

¹¹² NAGY Kázmér: I. m. 134–135.

¹¹³ Peter EPPÉL–Béla RÁSKY–Werner Michael SCHWARZ (Hg.): *Menekülés Bécsbe. Flucht nach Wien. Ungarn 1956. Magyarország 1956.* Wien Museum, Wien, 2006. 72.

fiatalabb, jobb élet reményében kivándorló, dolgozni akaró népesség hagyta el Magyarországot. Ez pedig pragmatikus hozzáállást eredményezett, nemcsak a nyelv és a kultúra elsajátításában, hanem a politikai aktivitás tekintetében is. A befogadó oldal is az optimális integrációt/asszimilációt segítette elő. A befogadó ország lakossága a hidegháborús antikommunizmus jegyében empátiával és szimpátiával fogadta a kommunizmus „ellen küzdő”, az elől „menekülő” magyarokat. A genfi menekültkonvencióban foglalt politikai menedékjog adta a sikeres integráció jogi-adminisztratív keretét, ami nemcsak az új haza kiválasztásának jogát és a szabad munkavállalást, hanem az állampolgárság gyors megszerzését is kimondta. Az 1960-as évek gazdasági konjunktúrája pedig az integráció gazdasági hátterét biztosította. Ausztria esetében a második generáció anyanyelve már a német volt, esetükben az asszimiláció kiteljesedett. „Számukra szüleik hibrid identitása gyakran csak teher, amelytől lehetőleg távolságtartásra törekedtek.”¹¹⁴ Az „1956-os magyarok” és utódaik számára az 1989-től megváltozott magyar politikai körülmények már nem jelentettek olyan vonzerőt, hogy visszatérjenek Magyarországra. Az 1976-os osztrák kisebbségi törvény alapján 1992-ben a bécsi magyarokat a burgenlandi magyarságtól független, önálló kisebbségként ismerték el, ők azok, akik 1956-ban telepedtek le az osztrák fővárosban. Ahogy az oly gyakran lenni szokott az asszimilálódott népcsoportok esetében, a most élő harmadik generációban nőtt meg esetenként a nagyszülő(k) nyelve és kultúrája iránti érdeklődés.

¹¹⁴ Uo.